

Delrestaurering av magasin vid byggnadsminnet Buttle station

Buttlegrårde 1:79

Buttle

Gotlands län

Lst. Dnr. 433-4065-2021

Peter d'Agnan

ARKEOLOGI & BYGGNADSVÅRD AB

RAPPORT 2022:6

C.H.A.B Arkeologi & Byggnadsvård AB är ett antikvariskt kunskapsföretag verksamt på Gotland. Vi erbjuder tjänster inom arkeologi och byggnadsvård, privat som offentligt. Kunderna är museer, arkeologiföretag, arkitekter, länsstyrelsen, kyrkan, Naturvårdsverket, lärosäten, exploatörer, markägare och kvalitetsmedvetna ägare och förvaltare av kulturmiljöer och äldre bebyggelse.

Styrkan i arbetssättet är kompetens och småskalighet som gör att man kan arbeta nära kunden. Företagsambitionen är att bevara, levandegöra och utveckla vårt kulturarv för framtidens generationer.

C.H.A.B 2022

CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB

Lokrume Utgård 391, 621 74 Visby

www.chab.se

Grafik och fotografier där annat inte anges: C.H.A.B

Kartmaterial: © Lantmäteriet/Riksantikvarieämbetet.

Licensierat under Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell Licens
(CC BY 4.0)

Omslaget:

Fig. A-C. *Utgångspunkten (överst) vid författandet av åtgärdsprogrammet år 2019. I augusti då restaureringsarbetet kom igång hade skicket på byggnaden avsevärt försämrats med stora sättningar på östra syllarna och takkonstruktionen (mitten). Resultatet våren 2022 efter att pappen klistrats fast på fotbrädorna (nederst).*

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund & dokumentation före	5
Inledning, kort historik & förutsättningar	5
Utförda och dokumenterade åtgärder	8
Åtgärder	8
Dokumentation efter utförda åtgärder	12
Avvikelser från program	14
Antikvariska iakttagelser	15
Konstruktion	15
Användningsområde	15
Referenser & uppgifter	16

Fig. D. Detalj av magasinets västra lastkaj i betong, signerad 12 september byggnadsåret 1930.

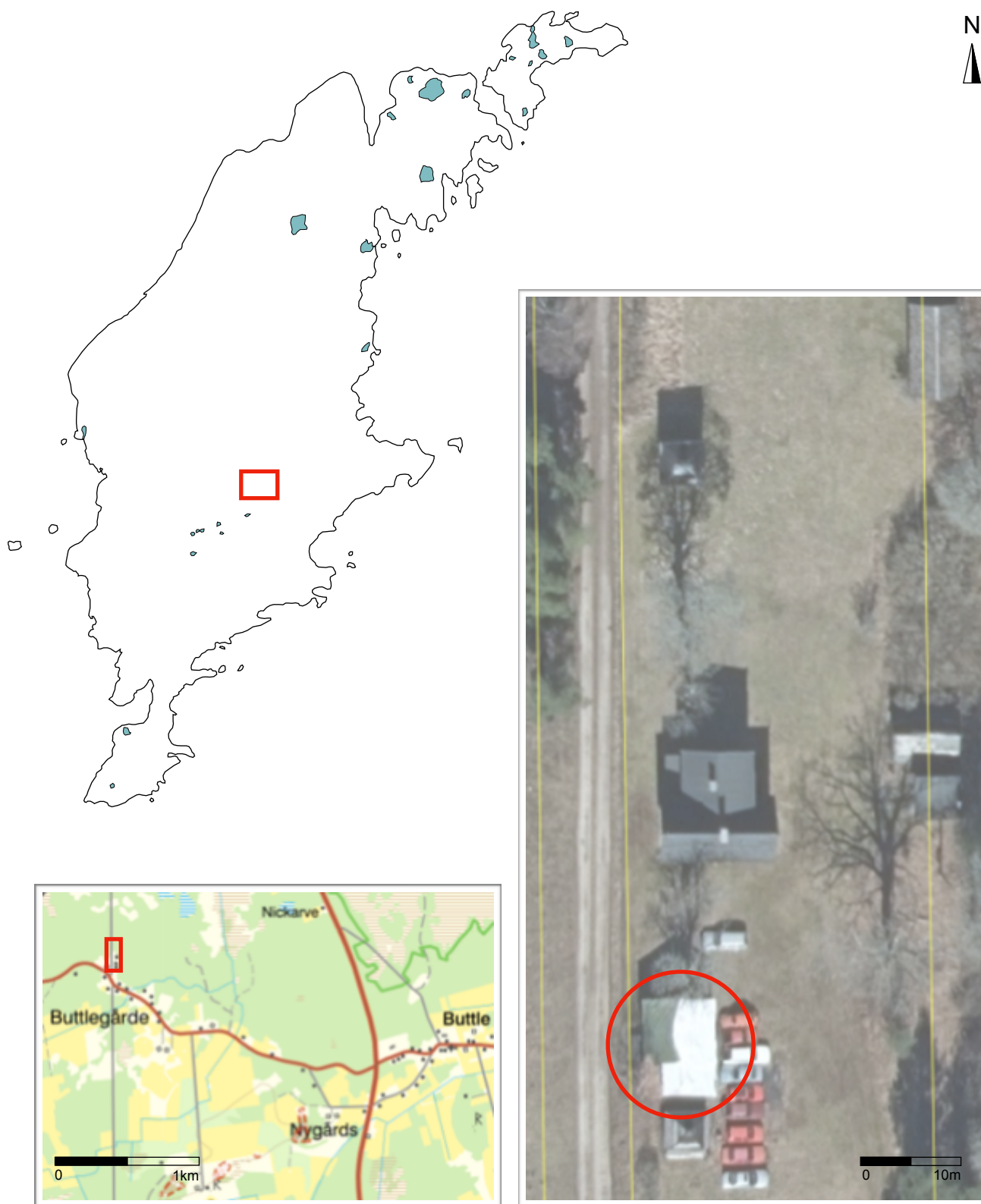

Fig. 1-3. Situationskartor/flygfoto över Gotland, Buttle samt Buttle station. Magasinet inom röd cirkel.
 Bakgrundskartor: Lantmäteriet/Riksantikvarieämbetet.

Sammanfattning

Hösten 2021 utförde CHAB Arkeologi & byggnadsvård AB takbyte samt utbyte av delar av stommen på ett magasin vid byggnadsminnet Buttle station mitt på Gotland. I samband med detta dokumenterades arbetena efter Länsstyrelsen önskemål.

Bakgrund & dokumentation före

Inledning, kort historik & förutsättningar

CHAB Arkeologi och Byggnadsvård AB utförde restaurering av byggnadsminnet Buttle station under hösten 2021 samt våren 2021. Åtgärdernas skulle följa åtgärdsprogram upprättat 2019. Dokumentation skulle upprättas efter restaureringen. Stationen byggdes 1878 med stationshus med rik snickarglädje, rödmålad ladugård med liggande panel, stort dass med flertal platser i snickarglädje, vedbod i likadant utförande som dasset samt jordkällare i sten. I början på 1900-talet tillkom magasin i rödmålad panel samt tvättstuga. Förutom ladugården som har spåntak har samtliga hus papptak. Magasinets tak samt stomme renoverades behjälpligt 1985 (d'Agnan 2019, Haase 1985).

Byggnadsminnet har de sista decennierna eftersatts i underhåll vilket lett till ett omfattande förfall. Flera byggnader har sista åren haft så pass dåliga tak att förfallet eskalerat avsevärt med stora skador i både takkonstruktion och stommar. Sämst skick hade magasinet (denna rapport), vedboden och jordkällaren vars takkonstruktion kollapsat. Vedboden med original snickarglädje hörandes till stationens äldsta skede kunde för ett par år sedan vid åtgärdsprogrammets upprättande fortfarande räddas till stora delar. I skrivande stund har hela takkonstruktionen omfattande rötskador och hela stommen med stor sannolikhet likaså.

Vid upprättande av åtgärdsprogrammet för magasinet gick det inte att genomföra en invändig teknisk undersökning då byggnaden var fylld med bohag från golv till tak och inspektionen begränsades enbart till en kort okulär besiktning från den västra porten. Den östra porten öppnades inte överhuvudtaget. Taket var täckt med presenningar i dåligt skick och gick inte att beträda utifrån med tanke på rasrisk. I normala fall utförs tekniks besiktning med hjälp av ställning/stegar samt kniv för att bedöma skador på virke. Takkonstruktionen var dock fortfarande intakt med en stor skada på framförallt en takstol åt norr.

Vid etableringen av arbetsplatsen stod en skrotbil några meter från byggnaden vilket avsevärt försvårade ställningsbyggnation samt vidare rivning och större släptransporter till och från platsen. Ca 12-15m. österut mot fastighetsgränsen hade ett tiotal skrotbilar bogserats som tidigare var parkerade mot magasinets östra vägg (se. fig. 3). Dessa försvårade också transporter till arbetsplatsen.

Fig. 4-6. Arbetsbilder från rivningen av takkonstruktion, östra långsidan samt skarvning av hörnstolpens övre del mot lång- och gavelband som träts över stolpens tapp.

Vid uppstart uppdagades att byggel som skulle finnas var avstängd vilket ytterligare förhalade arbetet med etablering. Vid tillgången av byggnaden uppdagades också en del konstruktioner och virkesupplag på insidan som inte hade meddelats. Innan rivningsarbetet av taket ens kom igång blev det tvunget att först riva dessa konstruktioner som mestadels bestod av enkelt byggda mellanväggar av virkesspill. När arbetet med att riva taket till slut kom igång kunde det snabbt konstateras betydligt mer omfattande rötskador än tidigare noterat. Än värre var att även stora rötskador i stommen kunde konstateras ända ner till syllarna, framförallt åt öster där det överhuvudtaget inte gick att arbeta med takkonstruktionen utan rasrisk av östra väggen.

Efter att panelen på östra väggen rivits framkom att båda östra syllarna var så pass angripna av brunröta att de inte gick att ha kvar. Panelen gick heller inte spara då spont och notspår gick av vid demonteringen. Efter samråd och extra byggmöte med Länsstyrelsen beslutades att rekonstruera hela östra långsidan och att i princip samtliga takstolar skulle nytillverkas. Möjligen kunde enstaka delar av takstolarna återanvändas.

Efter att syllarna tagits bort kom dock ännu en överraskning. Ramkonstruktionen såg inte alls ut som man skulle kunna förvänta sig av en enklare byggnad från 1930 (brukligt är spikade halvt i halvt fogningar). Istället bestod hela byggnaden av avancerade snedställda laxfogar både ned- och upptill med genomgående koniska tappar på hörnstolparna. Reglar var också tappade i båda ändarna. Konstruktionssättet medförde att båda gavlarna var tvungna att lyftas över dubbla syllhöjden (syll + tapphöjd) för syllbytet.

Sammantaget medförde extraarbetena dels att merparten av materialet vare sig var planerat eller beställt vilket ytterligare fördröjde arbetena. Vädret blev sedermera bland de fuktigaste höstarna på länge med regn i princip varje dag vilket vissa dagar satte stopp för takarbetet. Sammantaget blev arbetena uppskattningsvis 80% mer omfattande än ursprungligt planerat med förseningar som följd. Detta i sin tur ledde till vinteruppehåll rörande färdigställande av pappläggningsen då detaljer inte gick att klistra i låga temperaturer med is och snö (kräver minst +10 grader).

Fig. 7. Takstolarna var dymlade och kopierades. Notera omfattande rötskador som omöjliggjorde återanvändande eller lagning.

Utförda och dokumenterade åtgärder

Åtgärder

Där det var tekniskt genomförbart följdes åtgärdsprogrammets planering och allt material kopierades i samma dimensioner som ursprungligt. Endast ett par punkter ändrades till bättre tekniska lösningar för att förlänga livslängd på material som redovisas nedan. Östra syllen och långbandet byttes. I sin helhet

Fig. 8-9. Arbetsbild från den nya hörnskarven av syllen samt portreglarnas nedtrappningar mot syllen. Här har hela östra långsidan hissats upp för att monteringen av syllen skulle kunna genomföras.

Portramens konstruktion gick att spara i sin helhet. Samtliga takstolar nyttillverkades men delar av gavlarnas takstolar gick att plocka ihop från delar av de utbytta stolarna. Gavelfältens fasadpanel byttes ut då den gamla hade rötskador längst ut. Då långsidans restaurering ursprunglig inte ingick i entreprenaden lämnades den panellös tills vidare. Gavelfälten lämnades också omålade.

Fig. 10-11. Långbandet monterat. Notera fogningen mot hörnstolpen samt takstolens fäste mot fogningen.

Fig. 12-13. Färdiga omonterade takstolar sam inpassning av takstolsfästet mot långbandet med en tolerans på $\pm 5\text{mm}$.

Fig. 14-16. Arbetsbilder från takstolsresning, spikning av råspont samt pappläggning. Foto mot sydväst, nordväst samt nordost.

Dokumentation efter utförda åtgärder

Fig. 17-18. Färdigställd konstruktion av tak och östra långsidan. Foton från nordväst och sydväst mot långsidan.

Fig. 19-20. Magasinet färdigställt och arbetsplatsen rensad från rivningsvirke. Foton från öst och väst-

Avvikelser från program

- **Skarvning av långband**

Långbandet fick delas upp i två bitar och skarvades ovan en regel då så pass långt virke inte fanns att tillgå.

- **Takfotslistor**

För att få större ytor att klistra och spika papp mot samt för att bättre skydda tassar och fasaderna monterades kantbrädor på undersidan av takfoten längs långsidorna på taket. På gavlarna monterades istället trekantslistor på både under och ovansidor.

- **Fotrännor**

Fotrännorna var mycket dåligt konstruerade och bidrog delvis till påskyndande av läckage varpå dessa ändrades något för en bättre teknisk lösning.

- **Klistring av papp**

Pappen valde att klistras mot underlaget på samtliga ändar för att avsevärt förlänga livslängden på undertaket samt för att skydda mot läckage.

Fig. 21-22. Arbetsbild från monteringen av nytt långband på östra sidan där gaveltakstolarna var tvungna att lyftas upp för att bandet skulle kunna träs över hörnstolpens tapp. Arbetsbild från klistring av takpapp mot fotrännan i västra takfallet.

Antikvariska iakttagelser

Konstruktion

Vid arbetet med utbyte av syllar, lång- och gavelband uppmärksammades en något udda lösning för hörnskarvning än vad som var brukligt vid denna tid. Det vanliga i dessa ramkonstruktioner så sent fram under 1900-talet är halvt i halvtsskarvar. Här var samtliga hörn laxade med en snedlaxning. Hörnstolparna i ramkonstruktionen hade dessutom tappar uppe och nere där den nedre tappen gick ner genom båda syllarna i laxningen. Lång- och kortbanden var överträdde tappen upp till. Den nedre tappen var dessutom koniskt skuren så att hela ramkonstruktionen låstes vid rörelser (se även fotodokumentation).

Användningsområde

Magasinet har tidigare omtalats som godsmagasin. Vid restaureringen luktade allt originalvirke starkt av stenkol. Vid rivning av fasadvirke och lyft av syllar förekom rikligt med stenkolsdamm samt enstaka bitar av stenkol. Magasinet kan därmed med säkerhet sägas ha tjänat som kolmagasin, i alla fall under en del av användningstiden. Placeringen av byggnaden precis bredvid spåret och lastperrongen talar också för att det kan ha varit den ursprungliga funktionen vid uppförandet 1930.

Fig. 23. Detaljbild av snedlaxad fogning av syllarna med konisk tapp på hörnstolpen. Motsvarande finns på hörnstolpens övre del. Nordöstra hörnet efter demontering av östra långsidans syll.

Referenser & uppgifter

Källor

d'Agnan, P. 2019. Åtgärdsprogram Buttle station. CHAB Rapport 2019:5. Visby.

Haase, S. 1985. Dokumentation av restaurering. Buttle sn, Buttle station. Gotland 1985. Länsstyrelsen i Gotlands län.

Arkiv

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

Tekniska och administrativa uppgifter

C.H.A.B:s projektnr/Dnr:	2022:6/-
Länsstyrelsens dnr:	434-4065-2021
Län/kommun:	Gotland
Socken/stad:	Buttle
Fastighet:	Buttlegräde 1:79
Typ av uppdrag:	Antikvarisk dokumentation
Ansvarig antikvarie:	Peter d'Agnan
Typ av objekt:	Magasin
Byggnadsår:	1930
Konstruktion:	Ram
Beställare:	Länsstyrelsen i Gotlands län
Projektör:	CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB
Utförare:	CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB
Utförandetid:	Augusti 2021-november 2021, Maj 2022
Slutbesiktning:	2021-05-20
Sista revidering:	2022-07-17